

Marek DELONG
Politechnika Rzeszowska

„RUSKI MIR” JAKO NARZĘDZIE ROSYJSKIEJ EKSPANSJI GEOPOLITYCZNEJ NA TERYTORIUM UKRAINY

Abstrakt:

Federacja Rosyjska jest zainteresowana destabilizacją państw, które uznaje za swoją strefę wpływów. Dotyczy to w największym stopniu przestrzeni tzw. Świętej Rusi, czyli Ukrainy i Białorusi. Inspiruje więc działania mające na celu tzw. „wtórną nacjonalizację”, czego przykładem jest koncepcja „ruskiego miru” (Русский мир), która opiera się na integracji narodowo-kulturowej i historyczno-politycznej wspólnoty rosyjskojęzycznej.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie roli tej koncepcji w polityce Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy. „Ruski mir” stanowi narzędzie rosyjskiej ekspansji geopolitycznej na terytorium tego państwa, chociaż projekt stracił zdecydowanie na znaczeniu po nadaniu Cerkwi Ukraińskiej statusu autokefalicznego 6 stycznia 2019 roku.

Realizacja koncepcji wiąże się dążeniem do odzyskania statusu imperium, opierając się na przekonaniu o odrębności rosyjskiego świata cywilizacyjnego i rosyjskiej duchowości, szczególnej mesjańskiej roli rosyjskiego prawosławia oraz prawie do ekspansji politycznej i kulturowej. Wpisuje się w to także prawo do zbrojnej interwencji humanitarnej w obronie „ruskiego miru”.

Słowa kluczowe: Ruski mir, prawosławie, Ukraina, ekspansja geopolityczna, separatyzm.

Wprowadzenie

Współcześnie na obszarze poradzieckim zauważalna jest wzmożona aktywność ruchów separatystycznych. Ich działalność wiąże się ze specyfiką uwarunkowań międzynarodowych i wewnętrznych oraz stosunkiem do państwa, w którym funkcjonują. Należy przy tym podkreślić sprzeczność zachodzącą między zasadą poszanowania integralności terytorialnej a prawem narodów do

samostanowienia. Po prostu prawo międzynarodowe nie określa, którym grupom społecznym przysługuje prawo do samostanowienia¹.

Federacja Rosyjska wspiera ruchy separatystyczne, gdyż jest zainteresowana destabilizacją państw, które uznaje za swoją strefę wpływów. Dotyczy to w największym stopniu przestrzeni tzw. Świętej Rusi, czyli Ukrainy i Białorusi. Wzmacnianie tendencji separatystycznych wpisuje się w taktykę wojny hybrydowej, która oficjalnie nie opiera się na klasycznej agresji. Brak bezpośredniego zaangażowania militarnego oddala zarzut złamania prawa międzynarodowego, mimo że aneksja Krymu i utworzenie sił separatystycznych *quasi-republik* na terytorium Donbasu były aktami agresji.

Zmiana sytuacji geopolitycznej w regionie obnażyła kryzys ukształtowanego historycznie systemu bezpieczeństwa oraz nieskuteczność dążeń najsilniejszych państw świata do zagwarantowania bezpieczeństwa. Przypadek Krymu dobitnie pokazał, że nienaruszalność granic w przestrzeni poradzieckiej pozostaje martwą zasadą prawa międzynarodowego.

Od początku pierwszej kadencji prezydenckiej Władimira Putina (2000-2008) w Federacji Rosyjskiej można było zauważyć renesans kategorii narodu względem idei cywilizacyjnej lub wspólnoty religijnej. Wiąże się to z inspirowaniem przez władze działań mających na celu „wtórną nacjonalizację”². Przykładem jest tu koncepcja „ruskiego miru”, która opiera się na dążeniu do integracji narodowo-kulturowej i historyczno-politycznej na obszarze poradzieckim (Wierzbicki, 2015; Wasiuta, 2017). „Ruski mir” to nie tylko rosyjski świat, ale także cały obszar oddziaływania kultury rosyjskiej. Zdaniem wielu badaczy polityka Rosji wobec Rosjan i ludności rosyjskojęzycznej w

¹ Szerzej na temat prawa do samostanowienia i secesji w kontekście sytuacji na Krymie: Kranz, 2014.

² Zdaniem Przemysława J. Sieradzana (2011, s.84-85) Federacja Rosyjska pod względem administracyjnym przypomina imperium znacznie bardziej niż państwo narodowe. *„Sztucznie stworzone pojęcie Rossijanie – pisał – oznaczające ogół obywateli państwa rosyjskiego (naród polityczny, wywodzący się z myśli oświeceniowej), zupełnie nie przyjęło się w języku mówionym – kojarzy się głównie z będącymi tematem żartów i anegdot orędziami telewizyjnymi prezydenta Borysa Jelcyna, który zwykł rozpoczynać je od słów: „Dorogije Rossijanie!” Ruskie, czyli Rosjanie w znaczeniu etnicznym stanowią wprawdzie około 80% mieszkańców federacji, ale mimo to nie są wymienieni z nazwy w żadnym dokumencie prawnym, fundamentalnym z punktu widzenia ustroju państwowego. Kręgi etnonacjonalistyczne od dawna postulują formalno-prawne uznanie etnicznych Rosjan (ruskich) za naród państwowotwórczy (gosudarstwo-obrazujuszczij), lecz koncepcja ta nie ma zbyt wielu orędowników wśród elit władzy rosyjskiej. Postulat nadania etnicznym Rosjanom specjalnego statusu prawnego jest powszechnie kojarzony z ksenofobią i nacjonalizmem puryfikacyjnym. W konstytucji Federacji Rosyjskiej występuje sformułowanie „wielonarodowościowy lud Rosji” (mnogonacjonalnyjna rod Rossiji), które sugeruje nie narodowy, a imperialny lub quasi-imperialny charakter państwa”.*

krajach byłego ZSRR jest pochodną aktywności rosyjskiej polityki międzynarodowej (Wierzbicki, Karolak-Michalska, 2016, s. 278).

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie roli koncepcji „ruskiego miru” w polityce Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy za prezydentury Władimira Putina. Uzasadnione jest postawienie tezy, że „ruski mir” stanowi narzędzie rosyjskiej ekspansji geopolitycznej na terytorium tego państwa, chociaż projekt ten stracił zdecydowanie na znaczeniu po autokefalii Cerkwi Prawosławnej Ukrainy, która stała się faktem w grudniu 2018 roku. W artykule wykorzystano metody badawcze stosowane w nauce o bezpieczeństwie oraz nauce o polityce i administracji: analizę źródeł, analizę systemową oraz metodę genetyczno-historyczną.

Koncepcja „ruskiego miru”

Kategoria „ruskiego miru” ma bogatą przeszłość w rosyjskiej myśli politycznej i od dawna była przedmiotem refleksji teoretycznej. Jest postrzegana nie jako projekt polityczny, ale uniwersalny model jedności wszystkich narodów, który obejmuje terytorium kanoniczne Patriarchatu Moskiewskiego Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. Można ją też traktować jako kontynuację idei „Świętej Rusi” oraz „Moskwy – Trzeciego Rzymu”, której jednym z pierwszych autorów był ihumen monasteru z Pskowa Filoteusz. Obie te idee miały charakter religijny i polityczny, stały się później oficjalną ideologią uzasadniającą ekspansywną politykę Księstwa Moskiewskiego, a następnie Cesarstwa Rosyjskiego (Piekarska-Winkler, 2005, s. 83)

W XIX wieku duże znaczenie miała cywilizacyjna triada ideologii imperialnej – „prawosławie, autokracja, narodowość”, autorstwa ministra oświaty hrabiego Siergieja Uwarowa, który uczynił z tematyki słowiańskiej integralną część rosyjskiej doktryny imperialnej. Misja Rosji wobec Słowiańszczyzny stanowi w niej pochodną absolutyzmu i istniejącego ładu społecznego. Polityczne scalenie poszczególnych części państwa rosyjskiego musi być poprzedzone ich zjednoczeniem moralnym i intelektualnym. W związku z tym uznał za konieczne rozwinięcie rosyjskiego poczucia narodowego, które będzie ostoją istnienia państwa i podstawą moralności. Triada Uwarowa jest odbiciem rosyjskiej mentalności, pojmowania Rosji jako najważniejszego ośrodka Słowiańszczyzny, z podkreśleniem jej wyższości nad pozostałymi narodami słowiańskimi, co daje jej legitymację do ekspansji politycznej i kulturowej (Georgiewa, 2005, s.247). Wyeksponowanie prawosławia świadczy o dużym znaczeniu czynnika religijnego: *„Prawosławie – twierdził Uwarow – jest podstawą życia ludu, obejmuje wszystkie aspekty jego działalności i bytu. [...] Wiara ta łączy więź krwi między pokoleniami, ciągłość tradycji, ponieważ*

*bez miłości do wiary przodków naród, jak i każdy człowiek, musi zginąć*³. Autokracja jest głównym warunkiem istnienia Rosji, służy jako fundament, na którym utrzymuje się całe państwo. Tworzy jego potęgę, zapewnia niezależność i integralność, wzmacniając poczucie narodowości.

Duże znaczenie dla kształtowania koncepcji „ruskiego miru” miała teoria geopolityczna Aleksandra Dugina, który głosił potrzebę prowadzenia przez Rosję polityki izolacjonistycznej wobec Zachodu i utworzenia sojuszu państw poradzieckich, co miałyby zapewnić jej bezpieczeństwo i silną pozycję w Eurazji. Dugin podkreślał tożsamość cywilizacyjną Rosji, a nie dążenie do utożsamiania się z Zachodem i przejęcia jego wzorców jak miało to miejsce za czasów cara Piotra I.

Na uwagę zasługuje również koncepcja geokulturowa, której przedstawicielami byli Siergiej Gradirowski i Borys Meżewiew. Jej głównym założeniem jest integracja Rosji z krajowymi źródłami przepływów migracyjnych w krajach postradzieckich, mająca jej ułatwić tworzenie struktur podobnych do Brytyjskiej Wspólnoty Narodów, Unii Narodów Południowoamerykańskich, czy też Międzynarodowej Organizacji Frankofonii (Nikonow, red., 2010, s. 6-7).

Przez pewien czas koncepcja „ruskiego miru” była używana jako koncepcja teoretyczna i po raz pierwszy została wprowadzona do dyskursu społeczno-politycznego przez Władimira Putina w 2007 roku. Za jej autorów uważani są: Piotr Szczedrowicki, Jefim Ostrowski, Gleb Pawłowski, Walerij Tiszkow. Intelktualiści rosyjscy zapoczątkowali proces formowania tej doktryny tuż po rozpadzie Związku Sowieckiego, na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. Uznaje się, że pojęcie „ruski mir” wprowadził do języka potocznego w 2005 roku Władysław Surkow, twórca pojęcia „suwerenna demokracja”. „Ruski mir” jest uznawany za jedną z prób stworzenia utopijnego rosyjskocentrycznego, wschodnio-słowiańskiego bieguna cywilizacyjnego jako alternatywy dla integracji europejskiej. Wcześniej uważano go za projekt neokolonialny lub koncepcję cywilizacji opierającej się na prawosławiu, kulturze rosyjskiej, a szczególnie języku rosyjskim (Makar, Novoskoltseva, 2018, s. 187). Jej podstawą jest istnienie wspólnoty, identyfikowanej przez religię i kulturę prawosławną, obejmującej swoim zasięgiem przede wszystkim Ukrainę, Białoruś, Mołdawię, Kazachstan, ale także inne państwa obszaru postradzieckiego. Narodom tych państw proponuje się integrację polegającą na faktycznym podporządkowaniu się duchowej, kulturowej i politycznej tradycji rosyjskiej⁴.

³ S. Łabanow, *Siergiej Semieniewicz Uwarow (1786-1855)*, <http://www.pravaya.ru/ludi/450/9041>, [21.01.2020].

⁴W. Buszanski, *Rosyjski imperializm i nowy światowy paradygmat*, <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/11/7/7043013/>, [07.11.2019].

„Ruski mir” jest często przedstawiany jako rosyjski projekt cywilizacyjny, a sama Rosja jako centrum cywilizacji prawosławnej (Curanović, 2010, s. 215). „Cywilizacja prawosławna” wyraża zbieżność wizji państwa i Cerkwi w odniesieniu do takich problemów, jak tożsamość, ład międzynarodowy czy misja. „Cywilizacja prawosławna” jest także jednym z czynników identyfikujących Federację Rosyjską. Posługując się odmiennymi pojęciami i argumentacją, państwo i kościół mają wspólną koncepcję porządku międzynarodowego, specyfiki cywilizacyjnej oraz misji Rosji. Po ponownym objęciu stanowiska prezydenta przez Władimira Putina i tronu patriarszego w Moskwie przez Cyryla, państwowa (geopolityczna) i cerkiewna koncepcja „ruskiego miru” nałożyły się na siebie, a sama cerkiew stała się narzędziem w rękach władzy świeckiej (Jędraszczyk, 2018, s. 195).

Rosyjski Kościół Prawosławny popiera politykę władz w kwestii obrony interesów ludności rosyjskojęzycznej zamieszkującej poza granicami Federacji Rosyjskiej, a identyfikującej się z rosyjskim dziedzictwem narodowym. Kreml zaczął wówczas postrzegać cerkiew jako narzędzie utrzymania swoich wpływów w krajach „bliskiej zagranicy”, przede wszystkim na Ukrainie i Białorusi. Patriarchat Moskiewski wykazuje się dużą aktywnością w propagowaniu koncepcji „ruskiego miru”. Przykładem są regularne (od 2009 roku) wizyty na Ukrainie patriarchy Cyryla, których częstotliwość wzrosła po 2010 roku. W swoich rozważaniach teologicznych, komentarzach i refleksjach dotyczących głównych problemów współczesności podkreślał wielokrotnie, że Ukraina jest integralną częścią cywilizacji prawosławnej, powstałej na obszarze historycznej Świętej Rusi. Idea ta jest motywem przewodnim większości jego przemówień i wystąpień. Po nabożeństwie na Wzgórzu Włodzimierza 27 lipca 2009 roku, mówiąc o chrystianizacji ziem ruskich i roli księcia Włodzimierza w rozpowszechnianiu wiary chrześcijańskiej, patriarcha Cyryl podkreślał rolę tradycji historycznej łączącej Rosjan i Ukraińców⁵. W jego wypowiedziach przewijały się np. takie sformułowania: „*Kijów jest naszą Jerozolimą i naszym Konstantynopolem*”, „*nasz Kościół lokalny, który istnieje od tysiąca lat*”, „*zarówno Rosjanie, jak i Ukraińcy, bracia w wierze*”, „*świadomość siebie jako następcy Kijowa i wszystkich ruskich metropolitów*”. Zgodnie z tą retoryką podjęto próbę mitologizacji historii, legitymizując w ten sposób ideę tysiącletniego państwa rosyjskiego i jego roszczeń do dziedzictwa Rusi Kijowskiej. „*Bliskość <tronu i ołtarza> – pisała Agata Włodkowska-Bagan (2017, s. 79) – pozwala również wykorzystywać argument braterstwa religijnego między Rosją a państwami z nią skonfliktowanymi lub odwoływać się do RCP (Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej – MD) jako instytucji łagodzącej spory czy podtrzymującej dialog*”. Reakcje na nauczanie patriarchy Cyryla były różne, od całkowitej akceptacji po oskarżanie go o działalność antyukraińską. Trzeba

⁵Słowo Jego Świątobliwości Patriarchy Cyryla po nabożeństwie na Wzgórzu Włodzimierza w Kijowie, 27 lipca 2009 r., <http://www.patriarchia.ru/db/text/703827.html>, [23.05.2019].

jednak zaznaczyć, że jego osiągnięciem stało się przeniesienie dyskusji na temat idei „ruskiego miru” do szerszych mas ukraińskiego społeczeństwa, co stało się szczególnie widoczne w trakcie kampanii wyborczej przed wyborami parlamentarnymi w październiku 2012 roku. Do tej pory dyskusje na ten temat toczyły się głównie w środowiskach intelektualnych i politycznych.

Dla Kremla Rosyjski Kościół Prawosławny stał się narzędziem utrzymania Ukrainy w swojej strefie wpływów, ponieważ Ukraiński Kościół Prawosławny do niedawna był podporządkowany Patriarchatowi Moskiewskiemu. Stąd też ostry sprzeciw ze strony rosyjskiej w kwestii nadania autokefalii Ukraińskiemu Kościołowi Prawosławnemu, która stała się faktem 6 stycznia 2019 roku na podstawie uzyskania od Patriarchatu Konstantynopolańskiego statusu kanonicznej cerkwi autokefalicznej (Myślicki 2019).

Rosyjska Cerkiew Prawosławna jest przeciwna autonomii Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej, gdyż autokefalia ukraińskiego prawosławia pozbawia Rosję jednego ze skutecznych instrumentów wpływu na Ukrainę, przyczynia się do stopniowego oddzielenia tego państwa od udziału w imperialnych projektach Rosji. Minister spraw zagranicznych Federacji Rosyjskiej Siergiej Ławrow mówił: *„Nasze stanowisko jest proste: należy unikać jednokierunkowych kroków w stosunkach między krajami, a zwłaszcza w takiej sferze, jak stosunki między Kościołami. W ramach prawosławia istnieje porozumienie na terytoriach kanonicznych i należy być bardzo ostrożnym, ponieważ ten problem wpływa na uczucia wierzących”⁶.*

Autokefalia ukraińskiego prawosławia spowodowała dotkliwe straty materialne i kadrowe dla Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. Osłabia to pozycję Patriarchatu Moskiewskiego w samej Rosji i powoduje naruszenie całej struktury ideologicznej „ruskiego miru” z jej podstawową zasadą duchowej jedności dwóch bratnich narodów (Jędraszczyk, op.cit.,s 207).

„Ruski mir” w polityce Władimira Putina

Idea „ruskiego miru” została przejęta przez Władimira Putina od Cerkwi Prawosławnej i przystosowana do celów politycznych. *„Według Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej – pisała Alicja Stępień (1999, s. 79) – <ruski mir> to wschodni Słowianie będący częścią <Świętej Rusi> (Rosjanie, Ukraińcy i Białorusini), a także diaspory rosyjskojęzyczne i prawosławne w innych państwach świata. Są oni częścią jednego Kościoła i jednego narodu”.* Podstawą doktryny Putina jest konserwatyzm – tradycja rosyjska, prawosławie oraz odrębność względem Zachodu (Zachód jako wróg Rosji) (Stępniewski, 2017, s. 124).

Doktryna rosyjskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa opiera się na dążeniu do budowania świata wielobiegunowego. Zasadniczym celem jest

⁶Prezydenci Rosji i Ukrainy rozmawiali na temat wspólnych obchodów 1020. rocznicy chrztu Rusi, <http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=24831>, [23.05.2019].

powstrzymanie wpływów Zachodu na terytorium Rosji oraz w przestrzeni poradzieckiej. W tym kontekście „ruski mir” tworzy przestrzeń wartościowo-semantyczną, w której państwowość rosyjska zyskuje swoją tożsamość. Zgodnie z takim punktem widzenia jednym z najważniejszych zadań państwa rosyjskiego jest „ochrona praw i interesów rosyjskich obywateli oraz rodaków mieszkających za granicą, na podstawie prawa międzynarodowego i istniejących umów dwustronnych”⁷.

W trakcie swojej drugiej kadencji prezydenckiej (2005-2008) Władimir Putin, w wystąpieniu przed Zgromadzeniem Federalnym, uznał okres sowiecki za złoty wiek rosyjskiej państwowości, a lata dziewięćdziesiąte za najgorszy okres w dziejach narodu. Upadek Związku Sowieckiego określił jako największą katastrofę geopolityczną wieku. „*W czasach rządów Borysa Jelcyna – pisał Włodzimierz Marciniak (2010, s. 19) – Rosja jako rodzaj wspólnoty politycznej stylizowała się na naród obywatelski, aczkolwiek późniejsze słowa Putina o tym, że wiele tysięcy rodaków znalazło się poza terenami rosyjskich granic w rezultacie rozpadu ZSRR, dają jasny sygnał o swoistej gotowości, aby przyjąć koncepcję ponadetnicznego narodu imperialnego. Słowa te znalazły odbicie w praktyce, kiedy to masowo przyznawano obywatelstwo rosyjskie obywatelom Gruzji, którzy zamieszkiwali tereny Abchazji i Osetii Południowej*”. Podkreślanie przez władze państwowe występowania licznej diaspory rosyjskiej w obszarze bliskiej zagranicy i innych państw ma na celu pobudzenie nastrojów neoimperialnych, dlatego też do doktryny bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej wprowadzono nakaz obrony interesów wszystkich Rosjan, bez względu na ich miejsce zamieszkania (Jach, 2015, s. 81)

Prezydent Federacji Rosyjskiej odwoływał się w swoich wystąpieniach publicznych do sytuacji rodaków mieszkających za granicą w kontekście ich językowej, kulturowej i cywilizacyjnej jedności. W październiku 2006 roku, w powitalnym przemówieniu do uczestników Światowego Kongresu Rodaków z okazji Dnia Jedności Narodowej, oświadczył: „*Ten dzień niewątpliwie, jednoczy nie tylko wielonarodowościowy naród Rosji, ale i miliony naszych rodaków za granicą. Jednoczy cały tak zwany <ruski mir>. Jesteśmy naprawdę zjednoczeni, a żadne granice i bariery nie przeszkadzają w naszej jedności. Mamy tylko jeden wspólny cel – uczynić tą jedność jeszcze mocniejszą*”⁸. Na spotkaniu z przedstawicielami inteligencji Władimir Putin ogłosił rok 2007 Rokiem Języka Rosyjskiego i wyjaśnił znaczenie pojęcia „ruski mir”: „*Może i powinien zjednoczyć wszystkich tych, którzy mówią w drogim języku*”

⁷Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej z 15 lipca 2008 roku <http://www.kremlin.ru/acts/785>, [22.05.2019].

⁸Przemówienie prezydenta Władimira Putina na światowym kongresie rodaków mieszkających za granicą 24 października 2006 roku, <http://council.gov.ru/media/files/41d44f2436b81b8ff253.pdf>, [27.01.2020].

rosyjskim i kochają kulturę rosyjską, gdziekolwiek żyją, w Rosji lub poza nią. Używajcie częściej tego połączenia słów – „ruski mir”⁹.

Kolejne przesłanie zostało zawarte w przemówieniu prezydenta do Zgromadzenia Federalnego w 2007 roku, który – jak już wspomniano – w Federacji Rosyjskiej obchodzono jako Rok Języka Rosyjskiego: *„Nasz kraj historycznie ukształtował się jako związek wielu narodów i kultur. A podstawą duchowości narodu rosyjskiego była idea uniwersalnego świata – wspólnego dla ludzi różnych narodowości i wyznań. W tym roku, ogłoszonym Rokiem Języka Rosyjskiego, jest okazja, jeszcze raz przypomnieć, że język rosyjski jest językiem historycznego braterstwa narodów, językiem komunikacji międzynarodowej. To nie tylko strażnik całej warstwy prawdziwie światowych osiągnięć, ale także przestrzeń życiowa wielomilionowego <ruskiego miru>, który oczywiście ma znaczenie szersze niż sama Rosja”¹⁰.*

Rosja podkreśla, że stawia sobie za cel powstrzymanie wpływów Zachodu na jej terytorium oraz w przestrzeni poradzieckiej. Biorąc pod uwagę wielomilionową diasporę rosyjską – „ruski mir” odgrywa istotną rolę w rozwijaniu i wzmacnianiu zasięgu języka rosyjskiego i kultury¹¹. Realizacja potrzeb humanitarnych i kulturalnych diaspory wiąże się także z wykorzystywaniem „ruskiego miru” do kreowania pozytywnego wizerunku państwa. W konsekwencji „ruski mir” jest przedmiotem rosyjskiej polityki zagranicznej i jednocześnie instrumentem służącym jej realizacji.

Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej z 15 lipca 2008 wiąże ideę „ruskiego miru” z kategorią „miękkiej siły”: *„...udoskonalic system zastosowania „miękkiej siły”, uzyskac najlepsze formy dzialalnosci w tym kierunku, biorac pod uwage zarowno doswiadczenie miedzynarodowe, jak i specyfique krajowa oraz wsparcie mechanizmem wspoldzialania ze spolecznostwem obywatelskim i ekspertami”¹².*

Kategorie „miękkiej siły” i „ruskiego miru” są wyeksponowane w rozdziale dotyczącym międzynarodowej współpracy humanitarnej, i są ze sobą wyraźnie skorelowane. Międzynarodowa współpraca humanitarna jest również związana z realizacją projektów geopolitycznych i geoeconomicznych. Dlatego promowanie wartości „ruskiego miru” za pomocą mechanizmów „miękkiej siły” ma być czynnikiem wzmacniającym pozycję Rosji na arenie międzynarodowej.

Nie chodzi tu jedynie o ochronę interesów ludności rosyjskojęzycznej zamieszkującej poza granicami państwa, ale także o wzmocnienie wpływu Rosji

⁹ L. Syczewa, *Russkij jazyk, russkaja kultura, russkij mir*, „Rossijskaja Fiedieracja siewodnia”, Nr 14/2007, s. 3, <http://russia-today.ru> [20.04.2020].

¹⁰ *Orędzie prezydenta Rosji Władimira Putina do Zgromadzenia Federalnego z 27 kwietnia 2007 roku*, <http://www.rg.ru/2007/04/27/poslanie.html>, [22.01.2020].

¹¹ *Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej z 15 lipca 2008 roku*, <http://www.kremlin.ru/acts/785>, [22.01.2020].

¹² *Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej z 15 lipca 2008 roku*, <http://www.kremlin.ru/acts/785>, [22.01.2020].

na procesy integracyjne w przestrzeni poradzieckiej przy użyciu mechanizmów kulturowych i informacyjnych. W przemówieniu do kierownictwa rosyjskiego ministerstwa spraw zagranicznych, Władimir Putin wezwał do wzmocnienia pozycji języka rosyjskiego za pomocą mechanizmów „miękkiej siły”, promowania pozytywnego wizerunku Rosji za granicą i wykorzystania w tym celu globalnego przepływu informacji.

W nieco innym aspekcie koncepcja ta została przedstawiona w przemówieniu prezydenta do kierownictwa Federalnej Służby Bezpieczeństwa 11 lutego 2013 roku¹³. Mówiąc o procesach integracyjnych na obszarze poradzieckim, Putin podkreślił potrzebę stosowania „miękkiej siły” wobec przeciwników integracji euroazjatyckiej: *„Możemy zetknąć się z próbami zahamowania integracyjnej pracy. I tutaj, mogą być wykorzystane te same różne instrumenty presji, w tym mechanizmy tak zwanej <miękkiej siły>. Suwerenne prawo Rosji i naszych partnerów do budowy i rozwoju naszego projektu integracyjnego musi być chronione. Proszę ściśle współpracować z kolegami i partnerami z Białorusi, Kazachstanu i innych krajów uczestniczących w wyznaczonych procesach integracyjnych”*¹⁴.

Wykorzystanie mechanizmów humanitarnych jest postrzegane jako istotny element realizacji rosyjskiej polityki ekspansji, więc istnieje bezpośredni związek między pojęciem „ruskiego miru” jako idei, a „miękkiej siły” jako środków do jej realizacji.

Początek drugiej kadencji prezydenckiej Władimira Putina w 2012 roku cechowała ewolucja w dotychczasowym podejściu do tradycji prawosławnej oraz wartości moralnych i obyczajowych. W ten sposób zamierzano w większym stopniu wpływać na państwa prawosławne, doprowadzić do konsolidacji reżimu politycznego, a z Moskwy uczynić alternatywny ośrodek cywilizacyjny. Zauważa się wówczas większą niż do tej pory aktywność hierarchii kościelnej, co więcej „sojusz ołtarza i tronu” podkreślono w dokumentach państwowych, w największym stopniu w „Strategii bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej” z 2009 roku. *„Zadania, jakie przed RCP stawia władza – pisała Agata Włodkowska-Bagan (op.cit. s. 78) – to m.in.: integracja rosyjskiej ludności rozścianej po świecie, umacnianie rosyjskich wpływów na obszarze byłego ZSRR, w tym podtrzymywanie bliskości kulturowo-religijnej republik słowiańskich, tj. Rosji, Białorusi i Ukrainy. RCP często wspiera politykę Kremla w odniesieniu do interpretacji wydarzeń tak historycznych, jak i bieżących wydarzeń politycznych, promując w ten sposób interesy polityczne Rosji. Czyni to także w nawiązaniu do obecnej sytuacji na Ukrainie. W swym liście z 2 sierpnia 2014 roku*

¹³Przemówienie prezydenta Władimira Putina na spotkaniu z przedstawicielami rosyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych 11 lutego 2013 roku <http://kremlin.ru/news/17490>, [22.01.2020].

¹⁴Przemówienie prezydenta Władimira Putina na posiedzeniu zarządu Federalnej Służby Bezpieczeństwa 14 lutego 2013 roku, <http://kremlin.ru/news/17516>, [22.01.2020].

patriarcha Cyryl stwierdził, że na Ukrainie toczy się wojna religijna przeciw rosyjskiemu prawosławiu, wspierana przez Zachód”.

Fundacja Ruski Mir

Fundacja Ruski Mir została powołana specjalnym dekretem Władimira Putina w roku 2007, który był obchodzony w Federacji Rosyjskiej jako Rok Języka Rosyjskiego. Oficjalnym celem fundacji stało się popularyzowanie języka rosyjskiego w kraju i za granicą. Podkreślono, że jest on narodowym skarbem Rosji oraz ważnym elementem kultury rosyjskiej i światowej. Poza tym fundacja ma wspierać programy nauczania języka rosyjskiego za granicą. Założycielami Fundacji Ruski Mir są, w imieniu Federacji Rosyjskiej, Ministerstwo Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej i Ministerstwo Edukacji Federacji Rosyjskiej. Majątek funduszu stanowią środki z budżetu państwa, środki pochodzące z dobrowolnych wpłat i darowizn, a także z innych źródeł, dozwolonych prawem Federacji Rosyjskiej. Najważniejszym organem wewnętrznym fundacji jest Rada Powiernicza, której zadaniem jest zapewnienie zgodności jej działania z wytyczonymi celami i nadzorowanie polityki finansowej. Przewodniczący i członkowie rady powierniczej są mianowani przez Prezydenta Federacji Rosyjskiej. Zarząd funduszu, w skład którego wchodzi przewodniczący, wiceprzewodniczący i członkowie, również jest mianowany przez Prezydenta Federacji Rosyjskiej¹⁵.

Dyrektorem wykonawczym fundacji został Wiaczesław Nikonow, wnuk i jednocześnie biograf Wiaczesława Mołotowa, współtwórcy i sygnatariusza Paktu Ribbentrop-Mołotow. Do zarządu fundacji i rady opiekuńczej weszło wielu intelektualistów, duchownych prawosławnych, przedstawicieli administracji prezydenckiej i ministerstwa spraw zagranicznych. W zarządzie fundacji zasiada m.in. minister spraw zagranicznych Siergiej Ławrow oraz doradca Putina, reżyser Nikita Michalkow (Kramar, 2016, s. 251).

Fundacja Ruski Mir opracowała własną koncepcję rosyjskiego świata. Wiaczesław Nikonow, pisał we wstępie do czasopisma „Strategie Rosji”, że „ruski mir” powinien być traktowany nie jako wspomnienie przeszłości, ale marzenie przyszłości¹⁶. Rosjanie to nie tylko grupa etniczna, bo zarówno w Cesarstwie Rosyjskim, jak i w Związku Radzieckim stanowili wyraźną mniejszość. Rosyjskości nie należy też kojarzyć z prawosławiem, bo istotną część „ruskiego miru” to wyznawcy islamu, judaizmu, a także buddyzmu. Z kolei w Stanach Zjednoczonych wśród mniejszości rosyjskojęzycznej jest więcej parafii protestanckich niż prawosławnych. Wyłącznym wyznacznikiem nie jest

¹⁵ Dekret Prezydenta Federacji Rosyjskiej w sprawie utworzenia Fundacji Ruskiej Mir, <http://www.russkiymir.ru/fund/the-decree-of-the-president-of-the-russian-federation-on-creation-of-fund-russian-world.php#1>, [23.09.2019].

¹⁶ W. Nikonow, *Słowo redaktora...*, op. cit., <http://sr.fondedin.ru/new/>, [14.01.2020].

też język rosyjski, bo jest wiele osób czystego rosyjskiego pochodzenia, które nie mówią już w tym języku. Przykładem jest Francja albo Paragwaj, gdzie ludzie chodzą do cerkwi, mają rosyjskie korzenie, ale nie mówią po rosyjsku. „Ruski mir” jest wieloetniczny, wielojęzyczny, społecznie i etnicznie heterogeniczny oraz podzielony geograficznie, ale zjednoczony poprzez świadomość potrzeby zaangażowania dla Rosji. Przedstawiciele Fundacji Ruski Mir z pewną nostalgią odwołują się do czasów radzieckich, wskazując na pozytywne, w ich opinii, cechy organizacji społeczeństwa w tym okresie: *„Bez względu na to, jak skrytykowane zostały terminy <społeczność>, <kolegialność>, <kolektywizm>, ich historyczne istnienie opierało się na pewnej praktyce społecznej. Praktyka ostatnich dziesięcioleci pokazuje, że jednym z problemów dzisiejszej Rosji jest rozdrobnienie społeczeństwa, indywidualizm, niszczenie więzi społecznych. Zadanie zbudowania społeczeństwa obywatelskiego jest niemożliwe bez przywrócenia, wzmocnienia, odtworzenia wspólnoty, jedności i przestrzeni w historii. Wszystkie te procesy stanowią w istocie pojęcie <rosyjskiego świata>”¹⁷.*

Fundacja jest wyrazicielem przeświadczenia, że „ruski mir” to cywilizacja wykraczająca poza grupy etniczne, narody, terytoria, religie i systemy polityczne. To kategoria bardzo trudna do zdefiniowania, oznaczająca duchową wspólnotę obejmującą wiele rosyjskich diaspor rozproszonych po całym świecie, do których należy niemalże tyle samo ludności rosyjskojęzycznej co w samym kraju. Pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku po rosyjsku mówiło 350 milionów ludzi, z czego 290 milionów mieszkało w Związku Radzieckim. Jego rozpad spowodował gwałtowne obniżenie pozycji języka rosyjskiego w świecie. Współcześnie jest on językiem ojczystym 130 milionów obywateli Federacji Rosyjskiej, niemal 25 milionów mieszkańców krajów wchodzących w skład Wspólnoty Niepodległych Państw i krajów bałtyckich oraz dla 7 milionów mieszkańców krajów spoza WNP. Fundacja Ruski Mir szacuje, że około 120-170 milionów obywateli byłego Związku Radzieckiego używa języka rosyjskiego jako drugiego, głównie w krajach WNP i bałtyckich (Nikonow, red., 2010).

Zdaniem Wiaczesława Nikonowa język rosyjski został niesłusznie ukarany za prawdziwe i wymaginowane grzechy caratu i władzy radzieckiej. Przeważa niechlubna pamięć o polityce rusyfikacyjnej, a zapomina się o cywilizacyjnej roli Rosji na terytorium Związku Radzieckiego, a wcześniej Cesarstwa Rosyjskiego. W konsekwencji w krajach byłego Związku Radzieckiego dochodzi do permanentnego eliminowania języka rosyjskiego z życia społecznego, politycznego i gospodarczego. Dyrektor fundacji podkreślał, że największe zmiany w tym zakresie miały miejsce na Ukrainie po objęciu prezydentury przez Wiktora Juszczenkę.

Rosja dąży do umocnienia swoich wpływów na obszarze poradzieckim również poprzez działania w sferze nauki i edukacji, które mają przede

¹⁷Karta Fundacji Ruskij Mir, <http://www.ruskiymir.ru/fund/>, [24.03.2020].

wszystkim na celu promocję języka rosyjskiego i rosyjskiej kultury. Przejawia się to m.in. w organizowaniu wymiany naukowej i otwieraniu filii rosyjskich uczelni, np. Państwowy Uniwersytet Moskiewski im. M. W. Łomonosowa otworzył filie w: Azerbejdżanie (Baku), na Ukrainie (Sewastopol), w Kazachstanie (Astana), w Uzbekistanie (Taszkent) i w Tadżykistanie (Duszanbe). W 2008 roku powstała z inicjatywy rosyjskiego Uniwersytetu Przyjaźni Narodów sieć uniwersytetów Wspólnoty Niepodległych Państw, która miała stworzyć system wymiany alternatywny dla unijnego programu Erasmus. Warto wspomnieć również o tworzeniu wspólnych uniwersytetów na podstawie porozumień międzyrządowych, np. Rosyjsko-Kirgiski Uniwersytet Słowiański, Rosyjsko-Tadżycki Uniwersytet Słowiański i Rosyjsko-Armeński Uniwersytet. W celu rozwoju współpracy z naukowcami z państw WNP utworzono Centrum Innowacyjne w Skolkowie (Włodkowska-Bagan, op.cit., s. 80-81).

*

*

*

Po upadku Związku Radzieckiego nie doszło do radykalnej zmiany elit politycznych, dlatego Rosja zachowała silną pozycję w relacjach z byłymi republikami, mimo że musiała budować je na partnerskich zasadach i zrezygnować z paternalizmu. Będąc sukcesorem ZSRR, mimo wysiłków, straciła pozycję supermocarstwa i tym samym stała się przedmiotem rozgrywek sił zewnętrznych, ulegając interesom innych, tracąc przy tym wiele z poczucia wyjątkowości w polityce światowej (Łoś, 2017, s. 565).

Z biegiem czasu rosyjska polityka na obszarze poradzieckim stawiała się coraz bardziej ekspansywna. Pierwszoplanowym celem jest restytucja imperium, a koncepcja „ruskiego miru” stanowi jedną z metod i strategii służących do jego osiągnięcia (Makar, Novoskoltseva, op.cit. s. 186). Spadek jej pozycji, będący skutkiem m.in. „kolorowych rewolucji”, spowodował falę wewnętrznej krytyki władz. Najostrzejsza związana była z sytuacją na Ukrainie (Kaczmarek, 2006, s. 101).

Rosja nie chce dopuścić do rozszerzania wpływów Zachodu na obszarze poradzieckim, stąd zaostrzenie kursu politycznego i zdecydowana werbalizacja interesów. Stało się to szczególnie widoczne w wystąpieniu Władimira Putina na szczycie NATO w Bukareszcie w 2008 roku, oraz w reakcji rosyjskich elit politycznych na wzrost aktywności Unii Europejskiej w krajach Wspólnoty Niepodległych Państw w ramach unijnego programu Polityki Sąsiedztwa¹⁸.

Realizacja koncepcji „ruskiego miru” wiąże się z dążeniem do odtworzenia imperium w granicach, które wyznaczała jednolita struktura

¹⁸ P. Lickiewicz, *Imperium Rosyjskie kontratakuje*, <http://www.psz.pl/tekst-30449/Imperium-Rosyjskie-kontratakuje> [05.04.2014].

Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego z 1917 roku (Nikonow, op.cit., s. 6-7). Sam prezydent Putin podkreślał, że dla Rosji Krym, starożytny Chersones Taurydski i Sewastopol mają ogromne znaczenie cywilizacyjne i sakralne, podobnie jak Wzgórze Świątynne w Jerozolimie dla wyznawców islamu i judaizmu. W orędziu do Zgromadzenia Federalnego, wygłoszonym 14 grudnia 2014 roku, stwierdził, że Rosja musiała zareagować na zbrojne przejęcie władzy na Ukrainie w obliczu tragedii na południowym wschodzie kraju, masowej przemocy i zabójstw. Oskarżanie Rosji o łamanie prawa międzynarodowego i praw człowieka uznał za czysty cynizm i hipokryzję, a reakcję Zachodu i sankcje wymierzone przeciwko Rosji za nieuzasadnione: „*Jestem pewien, że gdyby tego wszystkiego nie było, to byłyby wymyślone jakieś inne powody, aby powstrzymać rosnące możliwości Rosji, wpłynąć na nią lub wykorzystać ją do własnych celów*¹⁹”.

„Ruski mir” jest projektem neoimperialnym. Opiera się na idei wyłączności rosyjskiego świata cywilizacyjnego i rosyjskiej duchowości, szczególnej mesjańskiej roli rosyjskiego prawosławia, prawie do ekspansjonizmu politycznego i kulturowego. Wpisuje się w to także prawo do interwencji humanitarnej na terytoriach państw poradzieckich, co zostało wyraźnie sformułowane w Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej z 30 listopada 2016 roku (Międzynarodowa współpraca humanitarna i prawa człowieka, pkt 45)²⁰. Dla uzasadnienia swojej polityki Rosja odwołuje się do pozaprawnych kategorii takich jak interes narodowy, prawda i sprawiedliwość. Oznacza to uzurpowanie sobie prawa do użycia siły jako uprawnionego narzędzia ochrony interesów wspólnoty rosyjskojęzycznej poza granicami kraju (Menkiszak, 2014, s. 1). Zdaniem Jerzego Kranza (op.cit. s. 35) aneksja Krymu i wojna na Donbasie świadczy o pogardzaniu przez Rosję normami i wartościami prawa międzynarodowego, a jej czyny godzą w mozolnie budowaną konstrukcję międzynarodowego bezpieczeństwa i współpracy, zwłaszcza w Europie.

Literatura

Baziur, G., 2020. *Świadomość narodowo-historyczna oraz kwestia tożsamości społeczeństwa białoruskiego*, Przegląd Geopolityczny, 32, s. 83-108.

Curanović, A., 2010. *Czynnik religijny w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, ss. 368.

¹⁹ Orędzie prezydenta Władimira Putina do Zgromadzenia Federalnego 4 grudnia 2014 r., <https://www.radiosvoboda.org/a/26725444.html>, [14.03.2020].

²⁰ https://poland.mid.ru/web/polska_pl/koncepcja-polityki-zagranicznej-federacji-rosyjskiej/-/asset_publisher/x9WG6FhjehkG/content/koncepcja-polityki-zagranicznej-federacji-rosyjskiej-zatwierdzona-przez-prezydenta-federacji-rosyjskiej-vladimira-putina-30-listopada-2016-r-?inheritRedirect=false [14.03.2020].

- Georgiewa, T., 2015. *Kwestia polska a misja Rosji wśród Słowian*, Przegląd Nauk Historycznych, R. XIV, Nr 2, s. 239-254.
- Jach, A., 2015. *Rosyjska nostalgia imperialna*, [w:] S. Bieliń, A. Skrzypek (red.) *Rosja. Rozważania imperiologiczne*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa, s. 79-88.
- Jędraszczyk, K., 2018. *Cerkiew Prawosławna na Ukrainie i w Rosji po 2013 r. wobec wyzwań politycznych, konfliktu rosyjsko-ukraińskiego oraz pytań o granice suwerenności*, Przegląd Zachodni, Nr 1, s. 191-209.
- Kaczmarek, M., 2006. *Rosja na rozdrożu. Polityka zagraniczna Władimira Putina*, Sprawy Polityczne, Warszawa, ss. 206.
- Kramar, R., 2016. *Percepcja idei russkowo mira na Ukrainie*, [w:] Z. Chyra-Rolicz, T. Rokosz (red.), *Panslawizm wczoraj, dziś, jutro*, Pracownia Wydawnicza Wydziału Humanistycznego, Siedlce, s. 249-264.
- Kranz, J., 2014. *Kilka uwag na tle aneksji Krymu przez Rosję*, Państwo i Prawo, Nr 8, s. 23-40.
- Łoś, R., 2017. *Soft Power Rosji*, Przegląd Strategiczny, Nr 10, s. 565-579.
- Makar, Y., Novoskoltseva, L., 2018. *Rosyjska wizja Ukrainy i Ukraińców przejawem wojny hybrydowej*, AntePortas – Studia nad Bezpieczeństwem, Nr 2 (11), s. 185-196.
- Marciniak, W., 2010. *Konstruowanie wielkiego mocarstwa*, [w:] A. Dudek, R. Mazur (red.), *Rosja. Między imperium a mocarstwem nowoczesnym*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, s. 17-24.
- Menkiszak, M., 2014. *Doktryna Putina: Tworzenie koncepcyjnych podstaw rosyjskiej dominacji na obszarze postradzieckim*, Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich, Nr 131.
- Myślicki, A., 2019. *Konflikt konfesyjny na Ukrainie przełomu lat 2018/2019*, Przegląd Geopolityczny, 29, s. 102-121.
- Nikonow, W. (red.), 2010. *Fond Russkij mir, smysły i cennosti russkowo mira, sbornik statiej i materiałow krugłych stołow, organizowanych fondom „Russkij mir”*, Moskwa 2010, ss. 112.
- Piekarska-Winkler, D., 2015. *Idea „Świętej Rusi” i reformatorska działalność Piotra Wielkiego*, Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne, nr 2, s. 83-97.
- Sieradzan, P. J., 2011. *Postrzeganie współczesnej Rosji przez pryzmat tęsknoty za utraconym imperium*, [w:] S. Bieliń (red.), *Wizjerunki międzynarodowe Rosji*, Warszawa, s. 84-85.
- Stępień, A., 1999. *Wpływ religii na kształtowanie się nowej tożsamości Rosjan*, [w:] S. Bieliń, W. M. Góralski (red.), *Nowa tożsamość Niemiec i Rosji w stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa, s. 181-191.
- Stępniewski, T., 2017. *W poszukiwaniu swojego „miejsca pod słońcem”. Kryzys ukraiński z perspektywy Federacji Rosyjskiej*, Roczniki Nauk Społecznych, Nr 3, s. 119-137.

- Wasiuta, O., 2017. „Ruski mir” jako narzędzie imperialnej polityki Kremla, *Przegląd Geopolityczny*, 21, s. 67-87.
- Wierzbicki, A., 2015. *Ruski mir jako projekt restauracyjny imperium*, [w:] S. Bielen, A. Skrzypek (red.), *Rosja. Rozważania imperiologiczne*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa, s. 101-136.
- Wierzbicki, A., Karolak-Michalska, M., 2016. *Mniejszość rosyjska w etnopolityce państw Europy Wschodniej i Azji Centralnej*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, ss. 365.
- Wilczyński, W. J., 2020. *Naród i nacjonalizm we współczesnej wojnie kulturowej*, *Przegląd Geopolityczny*, 31, s. 58-76.
- Włodkowska-Bagan, A., 2017. *Polityka Rosji na obszarze poradzieckim*, *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, Tom XIV, (Nr 3), s. 61-87.
- Zapałowski, A., 2019. *Ukraina jako strefa buforowa Rosji*, *Przegląd Geopolityczny*, 30, s. 9-28.

„Russkiy mir” as a tool of Russian geopolitical expansion on the territory of Ukraine

The Russian Federation is interested in destabilizing the states that it recognizes as its sphere of influence. This applies to the greatest extent to the so-called Holy Rus, that is, Ukraine and Belarus. So it inspires activities aimed at the so-called „Secondary nationalization”, as exemplified by the concept of „Russkiy mir”, which is based on the pursuit of national-cultural and historical-political integration of the Russian-speaking community.

The purpose of this article is to show the role of this concept in the policy of the Russian Federation towards Ukraine. „Russkiy mir” is a tool of Russian geopolitical expansion on the territory of this country, although the project lost its significance after the autocephalous status of the Ukrainian Church was granted on January 6, 2019.

The implementation of the concept is associated with the desire to regain the status of an empire, based on the conviction of the exclusivity of the Russian civilization and Russian spirituality, the special messianic role of Russian Orthodoxy, and the right to political and cultural expansionism. This also includes the right to armed humanitarian intervention in defense of the “Russian world”.

Key words: Russkiy mir, Orthodoxy, Ukraine, geopolitical expansion, separatism.